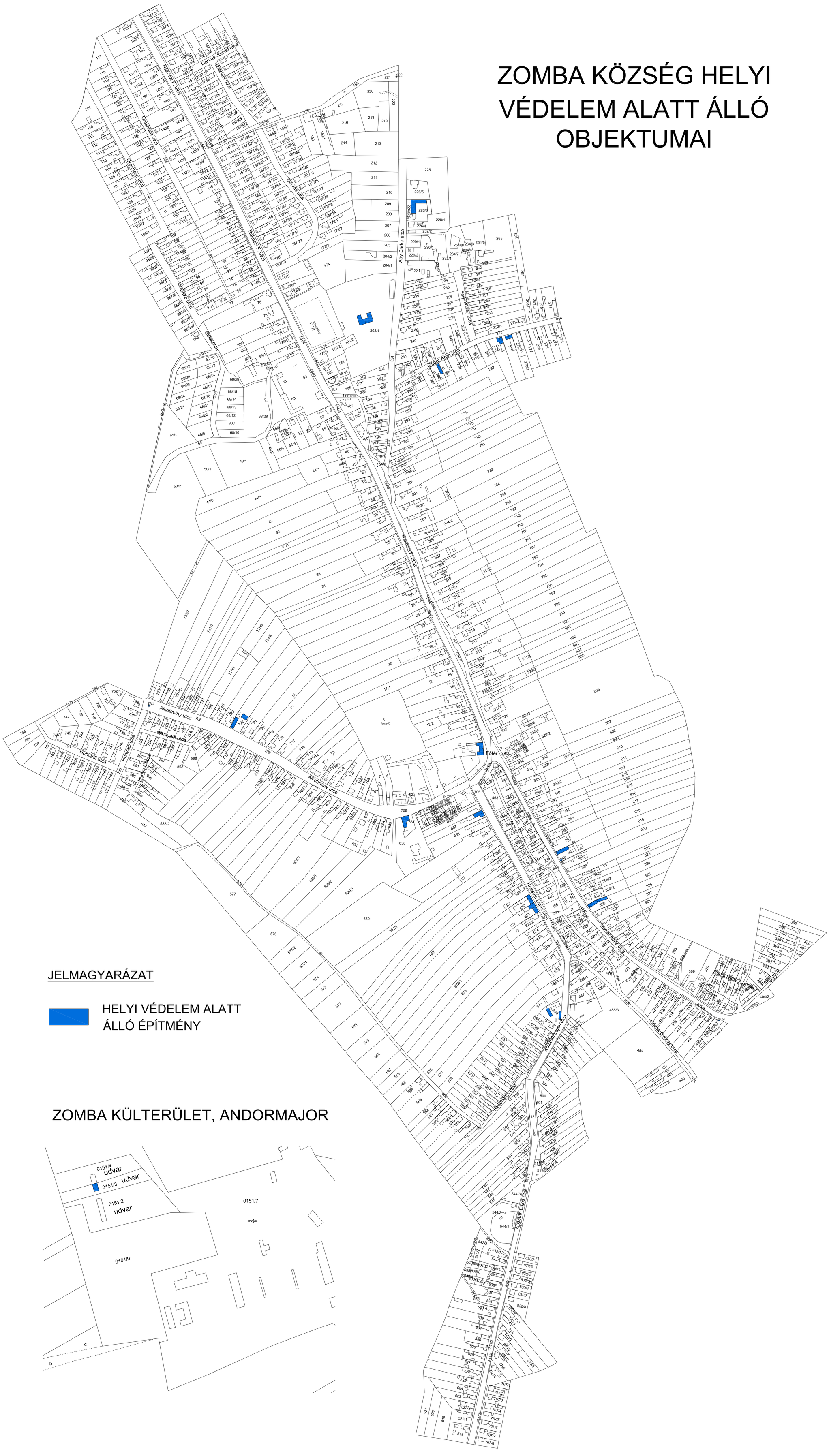
ZOMBA KÖZSÉG HELYI VÉDELEM ALATT ÁLLÓ OBJEKTUMAI

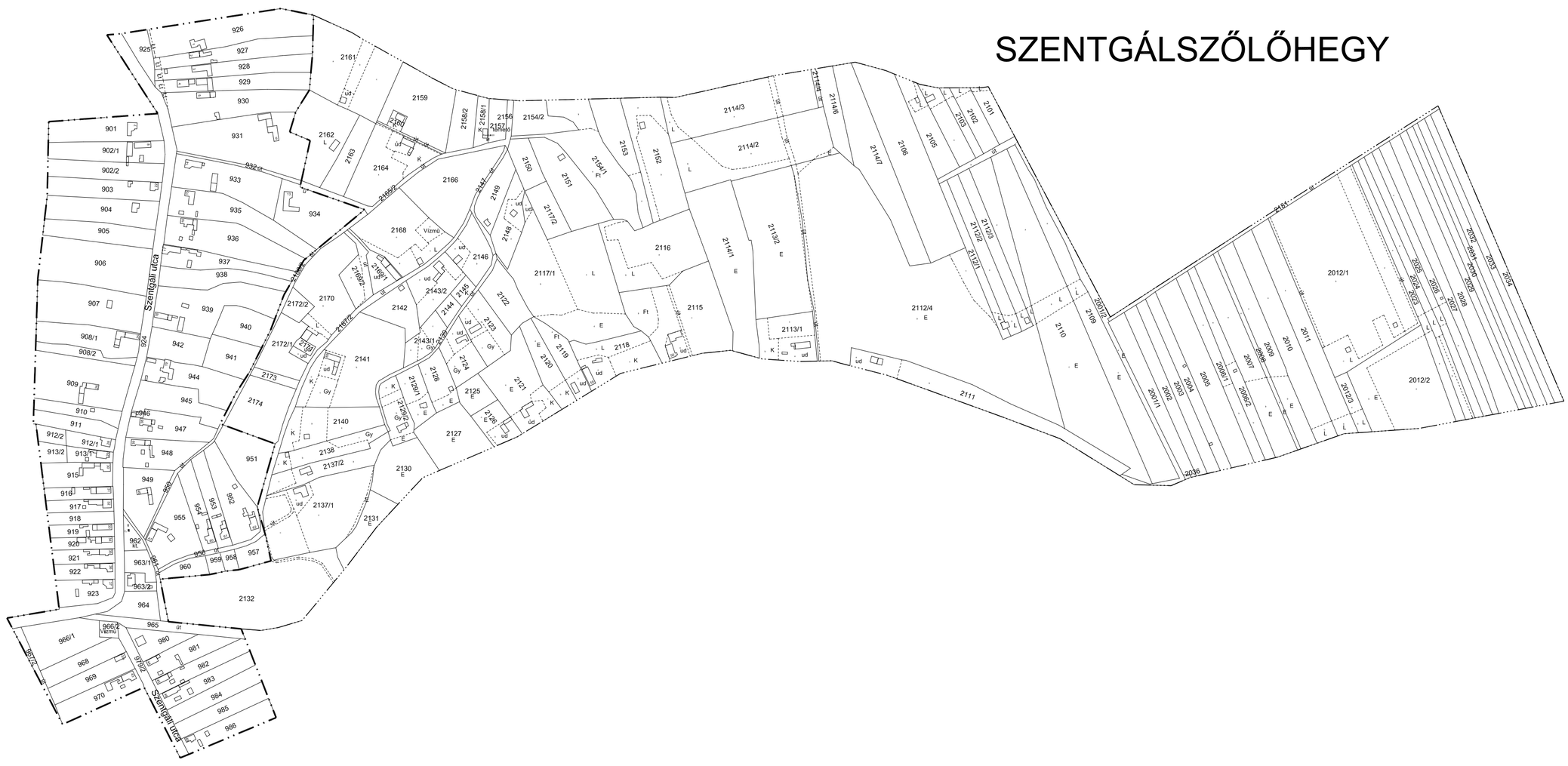


JELMAGYARÁZAT

HELYI VÉDELEM ALATT ÁLLÓ ÉPÍTMÉNY

ZOMBA KÜLTERÜLET, ANDORMAJOR

SZENTGÁLSZŐLŐHEGY



ZOMBA KÖZSÉG
MŰEMLÉKI VÉDELEM
ALATT ÁLLÓ OBJEKTUMA



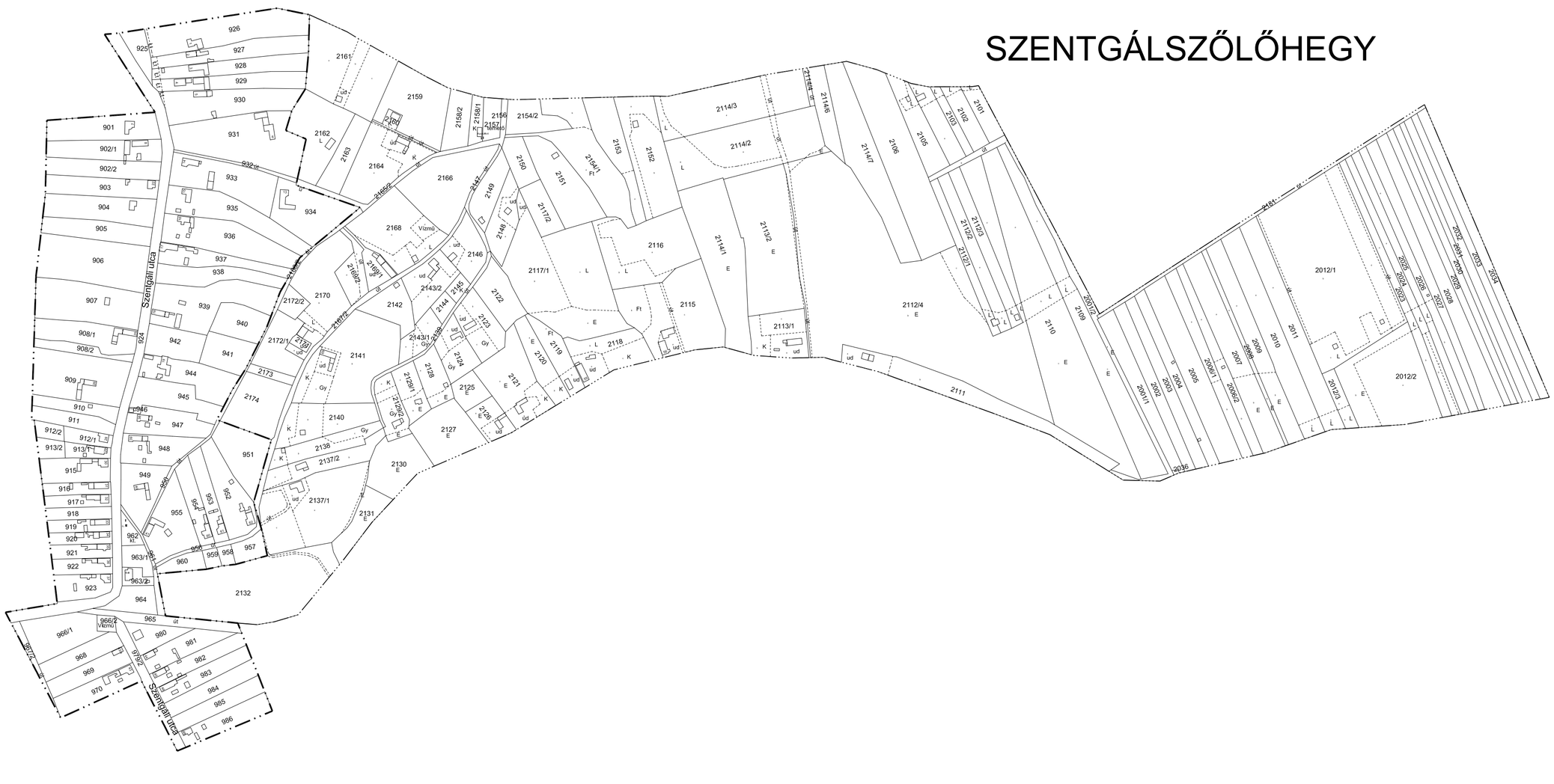
JELMAGYARÁZAT

Mk — MŰEMLÉKI KÖRNYEZET HATÁRA

MŰEMLÉK TELKE

MŰEMLÉK

SZENTGÁLSZŐLŐHEGY



Örökségvédelmi hatástanulmány

Régészeti szakterületi munkarész

Zomba község településrendezési tervéhez

Bevezetés

Az örökségvédelmi hatástanulmány a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) kormányrendeletnek és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) kormányrendeletnek megfelelően a településfejlesztési koncepcióhoz készül.
A hatástanulmány szerkezetét és tartalmát a 2001. évi LXIV. törvény 85/A. § (1) és a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 83. § (2) bekezdése, illetve utóbbi 14. sz. melléklete határozza meg.

Jelen munkát a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozása vagy továbbadása csak a szerző engedélyével, a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 13/2015. (III. 11.) MvM. rendelet, valamint a muzeális intézményekben folytatható kutatásról szóló 47/2001. (III. 27.) kormányrendelet szabályai szerint történhet.

A hatástanulmány a rendezési tervhez változtatás nélkül, külön alfejezetként csatolandó.

A vizsgálatnál figyelembe vett, a kulturális örökség régészeti vonatkozásait érintő speciális törvények és rendeletek:

– 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről – amely a földvárak és halmok (temetkezési helyek) védelméről rendelkezik (23. §),
– 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről,
– 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről,
– 2001. évi LXIV. törvény a Kulturális örökség védelméről (a továbbiakban: Kötv.),
– 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól – az örökségvédelmi hatóság hatósági eljárásait ez alapján végzi,
– 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartó rendszerről – különösen az alábbi szabálysértésnek minősülő cselekmények: lopás, jogtalan elsajátítás, orgazdaság, szándékos rongálás ötvenezer forintot meg nem haladó értékre – 177. § (3) bekezdése szerinti minősített esetei,
– 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről – különösen az alábbi bűncselekmények:
műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása – 357. §,
lopás – 370. § (3) bekezdés bb) pontja,
rongálás – 371. § (3) bekezdés ba) pontja és (4) bekezdés b) pontja,
jogtalan elsajátítás – 378. § (2) bekezdése,
orgazdaság – 379. § (3) bekezdés b) pontja szerinti minősített esetei,
– 2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról,
– 149/2000. (VIII. 31.) kormányrendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között 1992. január 16-án kelt, Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről,
– 47/2001. (III. 27.) kormányrendelet a muzeális intézményekben folytatható kutatásról,
– 191/2001. (X. 18.) kormányrendelet az örökségvédelmi bírságról,

– 314/2012. (XI. 8.) kormányrendelet a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről,
– 13/2015. (III. 11.) MvM rendelet a régészeti lelőhely és a műemléki érték nyilvántartásának és védetté nyilvánításának, valamint a régészeti lelőhely és a lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól,
– 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról.

Fogalmi meghatározások
A régészeti elemek vizsgálatát a kulturális örökség védelméről hozott 2001. évi LXIV. törvényben (a továbbiakban: Kötv.) meghatározott – és így a hatástanulmányban alkalmazott – alábbi fogalmi meghatározások alapján végeztük el.

Fenntartható használat (Kötv. 7. § 4.): a védett kulturális örökség olyan módon történő használata – ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is –, amely nem haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosított fennmaradásuk a jelen és jövő nemzedékek számára.

Előzetes régészeti dokumentáció (Kötv. 7. § 3): valamely terület régészeti érintettségének tisztázására, a régészeti örökség elemeire vonatkozó ismeretek (különösen a lelőhely jellegének, korának, kiterjedésének és intenzitásának) megszerzésére és pontosítására szolgáló, valamint az ebből következően elvégzendő régészeti feladatellátás formájának, idő- és költségvonzatainak meghatározásához hozzájáruló, az ismert adatok és források feldolgozásával, a lelőhely állapotában maradandó változással nem járó műszeres lelőhely-, illetve leletfelderítés, terepbejárás és próbafeltárás alkalmazásával készült dokumentum.

Gyűjtemény (Kötv. 7. § 6.): a gyűjtői tevékenység eredményeként létrejött, ritkaságából vagy jellegéből adódóan különös jelentőséggel bíró javak összessége, amelynek egységességében megnyilvánuló kulturális értéke meghaladja egyes darabjainak együttes értékét.

Kulturális örökség elemei (Kötv. 7. § 11.): a régészeti örökség, a hadtörténeti örökség régészeti módszerekkel kutatható elemei, a műemléki értékek, valamint a kulturális javak.

Nagyberuházás (Kötv. 7. § 20.): az alábbi, földmunkával járó beruházás:
a) a bruttó 500 millió forintos értékhatárt meghaladó teljes bekerülési költségű beruházás,
b)
c) a Nemzeti Infrastruktúra Fejlesztő Zrt. által kezelt beruházás,
d) a védmű-, töltés- és a 2500 hektár alapterületet meghaladó árapasztó- vagy árapasztó tározó-építés, vagy
e) azon közérdekű célú beruházás, amelynek megvalósítása érdekében a kisajátításról szóló törvény szerint kisajátítást végeztek.

Nyilvántartott régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 23.): a közhiteles nyilvántartásba vett, e törvény alapján általános védelem alatt álló régészeti lelőhely.

Megelőző feltárás (Kötv. 7. § 13.): írásbeli szerződés alapján, tudományos módszerrel végzett régészeti feladatellátás (régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes felületű feltárás), amely a földmunkával járó beavatkozások, fejlesztések, beruházások által érintett, nyilvántartott régészeti lelőhelyek feltárására irányul.

Mentő feltárás (Kötv. 7. § 14.): régészeti emlék vagy lelet régészeti feltáráson kívüli, váratlan előkerülése során alkalmazandó, a közvetlenül érintett elemek szakszerű megmentésére irányuló azonnali beavatkozás.

Régészeti emlék (Kötv. 7. § 28.): a régészeti örökség ingatlaneleme.

Régészeti érdekű terület (Kötv. 7. § 29.): valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető.

Régészeti feltárás (Kötv. 7. § 30.): a földmunkával járó beavatkozás, fejlesztés, beruházás esetén feltárásra jogosult által végzett lelőhely-felderítés és megelőző jellegű örökségvédelmi tevékenység, melynek szaktevékenységi része a feltárásvezetés, a feltárás dokumentálása, a régésztechnikusi feladatellátás, a leletek elsődleges feldolgozása, valamint a geodéziai és térinformatikai feladatok ellátása. Járulékos része a régészeti bontómunka.

Régészeti korú tárgy (Kötv. 7. § 32.): bizonyítottan gyűjteményben fennmaradt, a kulturális javak körébe tartozó, 1711 előtt keletkezett tárgy.

Régészeti lelet (Kötv. 7. § 33.): a régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e vagy sem. Nem minősülnek régészeti leletnek a régészeti korú tárgyak.

Régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 35.): földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatók.

Régészeti megfigyelés (Kötv. 7. § 36.): a beruházás földmunkájának régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése, szükség esetén a régészeti bontómunka elvégzése és dokumentálása.

Régészeti örökség (Kötv. 7. § 37.): az emberi létnek a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben 1711 előtt keletkezett érzékelhető nyoma, amely segít megismerni az egyetemes kultúrát, az emberiség történetét, kapcsolatát környezetével, valamint hozzájárul az ország területén élt népek és a nemzet történelmének rekonstruálásához, igazolja, bemutatja, alátámasztja népünk eredetét és fejlődését, továbbá amellyel kapcsolatos információszerzés fő forrásai a feltárás és egyéb kutatási módszerek.

Régészeti védőövezet (Kötv. 7. § 38.): a védetté nyilvánított régészeti lelőhely környezete, amely biztosítja annak fenntarthatóságát, megközelíthetőségét, tájképi védelmét.

Teljes felületű feltárás (Kötv. 7. § 40.): nyilvántartott régészeti lelőhelyen a régészeti örökség elemeinek a földmunkával érintett terület teljes egészén történő feltárása.

Terepbejárás (Kötv. 7. § 41.): minden olyan felszínen végzett kutatás, adatgyűjtés és kiértékelő dokumentálás, amely a régészeti örökség nem ismert elemének felfedezésére vagy a régészeti lelőhely állapotának ellenőrzésére, illetve azonosítására irányul, függetlenül attól, hogy együtt jár-e a leletek összegyűjtésével vagy sem.

Tervásatás (Kötv. 7. § 42.): tudományos célból végzett, tudományos szempontok alapján előre tervezett régészeti feltárás.

Történeti városmag (Kötv. 7. § 44.): a mai városok területén található, az eredeti, történelmi városszerkezetet tükröző, a régészeti örökség elemeit nagy mélységben és több rétegben megőrző, a település több évezredes múltját és folyamatosságát mutató jól lehatárolható, nagyobb összefüggő terület.

Védetté nyilvánított régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 45.): miniszteri döntéssel, határozattal vagy e törvény alapján miniszteri rendelettel védetté nyilvánított kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű, nyilvántartott régészeti lelőhely.

Védett örökségi elem (Kötv. 7. § 46.): az e törvény erejénél fogva védelem alatt álló, illetve miniszteri rendelettel vagy hatósági eljárás során védetté nyilvánított kulturális örökségi elem.

Kötv. 7/A. §: A régészeti örökség védelme kiterjed a régészeti örökség felkutatására, értékelésére, számbavételére, nyilvántartására.

Kötv. 8. § (1): A Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon.

A Kötv. 9. §-a kimondja, hogy a régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni, ennek érdekében régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük a Kötv. 10. §-a alapján.

Általános védelem (Kötv. 11. §): a régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

A nyilvántartott régészeti lelőhelyek védetté nyilvánítása (Kötv. 12–16. §): az ország és annak régiói kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani (12. §). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti (13. § (1)). A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni (13. § (3)).

A Kötv. 19.§ (1) bekezdése alapján a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, beleértve az ásványi vagyon kitermelését is a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon el kell kerülni.
A kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet (a továbbiakban: Korm. r.) 21. § (3) bekezdése szerint a földmunkával járó beruházással el kell kerülni
a) a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyet,
b) a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyet és
c) az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emléket.

Ez alól kizárólag az örökségvédelmi hatóság döntése alapján a belterületen tervezett földmunkával járó beruházások, illetve a természetvédelmi vagy örökségvédelmi célú beruházások képezhetnek kivételt (Korm. r. 88. § (6)).

A Kötv. 19. §-a alapján a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. A régészeti feltárások költségeit – a jogszabályban meghatározott kivételekkel – annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált.
A régészeti feladatellátás hatósági ár alapján végezhető. A hatósági ár mértékét a Korm. r. 8. sz. melléklete határozza meg.

A Kötv. 82. §-a szerint örökségvédelmi bírsággal kell sújtani azt a természetes vagy jogi személyt és jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetet, aki
- jogszabályban engedélyhez kötött tevékenységet védelem alatt álló kulturális örökségi elemen engedély vagy tudomásulvétel nélkül vagy attól eltérő módon végzi,
- a védelem alatt álló kulturális örökség elemeit jogellenesen megsemmisíti vagy megrongálja, valamint
- a védett kulturális örökségi elemet kötelezettségének elmulasztásával veszélyezteti,
- régészeti feltárást feltárási jogosultság nélkül végez,
- nyilvántartott régészeti lelőhelyen a hatóság engedélye vagy nyilatkozata nélkül beruházást valósít meg.
Bírsággal sújtható az, aki a jogszabály által előírt bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget.
A bírságot a hatóság szabja ki. A bírság mértéke nyilvántartott régészeti lelőhely esetén az örökségvédelmi bírságról szóló 191/2001. (X. 18.) kormányrendelet alapján 10 ezertől 250 millió forintig terjedhet.

1. Örökségvédelmi vizsgálat

1.1. A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása, a történeti településmag

Zomba község a Tolnai-Hegyhát nevű földrajzi kistáj délkeleti szélén fekszik, amely völgyekkel és szurdikokkal sűrűn felszabdalt, lösz borította hegyhátakból, keskeny vízválasztó gerincekből és pusztuló, meredek lejtőkből áll.

Zomba szabálytalan alakú külterületét több oldalon természetes határ zárja le: délen teljes hosszúságban vízfolyások, a Mucsi-Hidas-vízfolyás, majd a Völgységi-patak a határ, északnyugaton pedig két szakaszban a Hidas-patak kb. 3 km hosszan. Északnyugaton a Tevelről Medinára vezető egykori jelentős dűlőút, északkeleten pedig a Szekszárdról Gyönkre vezető országút, illetve ennek folytatásában a 65-ös főút jelenti a határt.

A zombai határ vízhálózatának legjelentősebb vízfolyása a Völgységi-patak, amely a bele torkolló Mucsi-Hidas-vízfolyással együtt csaknem 12 km hosszan érinti a falu külterületét. A falu belterületén ered a Zombai-árok, amely dél felé kb. 6 km hosszan folyva a Völgységi-patakba torkollik. Ettől nyugatra, a következő völgyben, hasonló irányban folyik a több mint 4 km hosszú Varjúvölgyi-árok. A határ északkeleti részében négy ágból ered a már észak felé, a Sárvíz irányába folyó Patlani-víz, amely több mint 7 km hosszan folyik át Zomba külterületén.

Az 57,29 km² nagyságú településhatár területén meghatározó a szántóterületek aránya, kisebb erdőfoltokat csak a völgyek meredekebb, nehezen művelhető oldalain találunk, pl. a Patlani-víz és a Zombai-árok mentén, valamint nyárfásokat a Völgységi-patak menti alacsonyabb fekvésű területeken találunk.

Zomba neve puszta személynévből keletkezett, magyar névadással, az alapjául szolgáló személynév a török eredetű magyar szakáll főnévből való. Nevét először a pécsváradi apátság 1015-re keltezett alapítólevele említi, később azonban nem találunk róla írott forrást.

A középkori Zomba egyházas hely volt, amely a mai településtől kissé délebbre, a Zombai-árok két oldalán helyezkedett el. Templomának nyomait a mai falu déli szélénél, patak keleti oldalán, a Kálvária-dűlőben azonosították, a patak nyugati oldalán, a Kecske-hegy keleti felének aljában pedig középkori települési jelenségek kerültek elő.

1.2. A település régészeti örökségének felmérése újonnan beépítésre szánt területnek kijelölt terület esetén terepbejárással

Zomba közigazgatási területéről jelenleg 22, ismert kiterjedésű régészeti lelőhely ismert. Ez a szám a természetföldrajzi adottságok ismeretében kevésnek tűnik, ezért a lelőhelyek száma intenzívebb kutatások esetén a jövőben még bizonyára emelkedni fog. Zomba határának régészeti lelőhelyei különböző jellegű kutatások eredményeképpen ismertek.

Tervásatás eddig nem történt a község határában.

Mentő feltárás egyetlen lelőhelyeken folyt:

– 1991-ben Szabó Géza a Kecskehegy nyugati lejtőjén avar kori temető 12 sírját tárta fel mentő feltárás keretében, amelyeket gázvezetékárok-ásás során bolygattak meg.

Helyszíni szemle három alkalommal történt:

– 1935 júniusában Paulovics István a Rákóczi utcában előkerült római kori sír helyszínére szállt ki, de újabb leleteket már nem talált;

– 1937-ben Csalog József Paradicsompuszta II. lelőhelyen egy megbolygatott késő neolit (Lengyel-kultúra) temetőnél végzett helyszínelést;

– 1991-ben Gaál Attila a szentgálpusztai kastély cselédépületénél megbolygatott újkori sírnál végzett szemlét.

Régészeti szakfelügyelet két alkalommal történt:
– 1991-ben Szabó Géza gázvezetékárok-ásást ellenőrzött, ekkor került elő a Kecskehegyen az említett avar kori temető, valamint a középkori Zomba falu néhány telepjelensége;
– 2013-ban K. Németh András és Czövek Attila a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítését felügyelte, de régészeti lelőhely ennek során nem került elő.

Terepbejárások több alkalommal is érintették a zombai határt:
– Wosinsky Mór 1896-ban megjelent megyemonográfiájában három őskori lelőhelyet említ meglehetősen elnagyolva, a Paradicsom-pusztáról Szentgál-pusztára vezető út mentén (ezek közül az egyik valószínűleg a 8. lelőhellyel azonos);
– Miklós Zsuzsa Tolna megye földvárainak kutatása során 2003-ban Alsópatlan lelőhelyen ismeretlen korú várat légi fotózott (11. lelőhely), 2010-ben pedig légi fotón a Szentgáli-dűlőben árokgyanús sávot vett észre, de terepen csak többkorú telepet talált (14. lelőhely);
– K. Németh András középkori templomok kutatásához kapcsolódva 2003-ban Ódor János Gáborral azonosította a középkori Zomba templomát (2. lelőhely), valamint a Felső-Patlan-dűlőben Patlan egyházas falu helyét (3. lelőhely);
– Czövek Attila 2009-ben Szentgálpuszta térségében, tőle nyugatra több lelőhelyet azonosított: (10., 12., 13. lelőhely);
– K. Németh András 2018-ban a falutól délnyugatra egy (15. lelőhely), Szentgálpusztától délnyugatra pedig három új lelőhelyet talált (16–18. lelőhely), 2019-ben pedig a falutól délre pedig négy újabb lelőhelyet azonosított (19–22. lelőhely).

A zombai határ régészeti kutatottsága a fentiek ismeretében átlagosnak minősíthető, azzal a megjegyzéssel, hogy a Völgységi-patak mente viszonylag jól bejárt, miközben a belterület közelében és a Patlani-víz mentén szinte alig történt még régészeti kutatás.

A település határának kiterjedéséhez és a megtelepedésre alkalmas területek nagyságához viszonyítva az ismert régészeti lelőhelyek száma az átlagosnál kissé alacsonyabbnak mondható, így már bizonyos következtetéseket le lehet vonni az egyes korszakokra vonatkozóan.

A legtöbb lelőhely – a korszak hosszúságát tekintve nem meglepő módon – az *őskorból* maradt ránk, ezen belül a lelőhelyek eloszlása igen egyenetlen. Négy telep általánosan az őskorra keltezhető, pontosabb koruk ezen belül nem ismert.
A *neolitikumból* két telep és egy temető sorolható a késő neolit Lengyel-kultúrához, a korai neolitikum emlékei nem ismertek.
A *rézkornak* is csak a késői szakaszából, a Baden-kultúrából maradt fenn lelőhely, két telep.
A *bronzkor* rendkívül alul reprezentált, hiszen sem a korai, sem a késő bronzkorból nem ismert egyetlen lelőhely sem, csak a középső bronzkori dunántúli mészbetétes edények népe kultúrája két telepe került eddig elő.
A *vaskor* korai szakaszából szintén nem ismerünk lelőhelyeket, a késő vaskori kelták telepeiből kettő került elő eddig.
A *római kori* lelőhelyek száma viszonylag magas, összesen 7 római kori telepet azonosított eddig a kutatás, amelyek mindegyike a Völgységi-patak északi oldala mentén fekszik. Két telep területén kőépületek maradványai is előkerültek. A telepek viszonylag nagy számához képest meglepő, hogy római kori temetkezést mindössze egyetlen helyről ismerünk, igaz, ez kiemelkedően gazdag mellékleteket tartalmazott.

A *népvándorláskori* megtelepedés régészeti nyomai eléggé gyérek. A korai népvándorláskorból egyelőre nem ismerünk lelőhelyet Zomba területén, a korszak második felét is mindössze egyetlen *avar kori* temető képviseli.
Zomba határában két helyről ismert *középkori* település: Zomba és Patlan. Mindkettő egyházas hely volt, tehát templomuk és templom körüli temetőjük is volt. A középkori Zomba a mai belterülettől délre, a Zombai-árok mentén húzódott, nyomai mindkét oldalon előkerültek. A középkori Zomba közelében két kisebb Árpád-kori telep nyomait is azonosították. Zomba határában feküdt a középkori, szintén egyházas Szentgál falu is, de helye egyelőre nem ismert. A *török kori* megtelepedést két lelőhely igazolja.
Az *újkor* régészeti emléket Zomba belterületén egy templom, Szentgálpusztán pedig egy temető.
Végül ki kell térni a régészeti korú, de közelebbről *ismeretlen korú* lelőhelyekre, amelyeket két csontvázas sír, valamint egy-egy ismeretlen korú vár, illetve körárkos temető képvisel.

Ugyanitt jelzem, hogy a szakirodalomban találhatók további, azonosításra váró régészeti lelőhelyek is. Ezeket – mivel pontos elhelyezkedésük nem ismert – itt nem sorolom fel, csak néhány jelentősebbet említek meg:
– már az 1828-as Egyed Antal-féle kérdőív említi, hogy „a faluban ásattak ugyan ki némely apró római régiségek, melyek néhai Tisztelendő Kováts György Káplán Urnak Collectiójába jutottak, de az már nintsen itt";
– Wosinsky Mór, majd Haugh Béla említ egy több mint 1000 darabból álló római kori, 2–3. századi éremleletet, amely a szentgál-pusztai „gazdasági épületektől északra, az országút melletti völgy lejtőjén az úgynevezett Nyilasi-dűlőben, egy edényben" kerültek elő (Maximianus, Diocletianus és Constantius érmei);
– egy 1914-es újsághír szerint a község belterületén avar kori temetőt bolygattak meg: „Zomba községben házépítés alkalmával az alapásás közben a kőmívesek régi rozsdás vaseszközökre bukkantak és emberi csontokra, természetesen a tudatlan emberek a sírt szétdúlták, a talált gyöngyöket a gyermekek széthordták játéknak, mindamellett Steib Mihály községi főjegyző még idejében intézkedett, hogy a többi lelet el ne kallódjon s a tárgyakat a vármegyei múzeumba beszolgáltatta. Ezek a következők: egy nagy harczi szekerce, egy kisebb harci fokos, egy lándzsacsúcs és egy zabla, mindannyi vasból, azon kívül egyetlen gyöngyszem, ami még megmenthető volt, továbbá egy nagyobb edény és egy kulacs alakú edény, ez utóbbi két tárgy még nem érkezett a múzeumba." Nem lehetetlen, hogy a Kecskehegy (Kossuth uca) avar kori temetőjéről van szó.
– 1921-ben a zombai jegyző őskori temetőről értesítette a Nemzeti Múzeumot, de sajnos az ügy részletese feljegyzései nem maradtak fenn;
– Paradicsompusztáról származik egy jellegzetes, kulacs alakú avar kori edény a szekszárdi múzeum régi gyűjteményéből, amely ismeretlen fekvésű avar kori sírt vagy temetőt jelezhet;
– Mérey Andor említi, hogy 1934-ben egy szekszárdi ékszerésznél mintegy 15 darab kelta ezüstérmet látott, melyeket Zomba környékén találtak.

Jelenlegi ismereteink szerint összesen 22 régészeti lelőhely ismert a település bel- és külterületén.

A hatástanulmány készítéséhez felhasznált szakirodalom:
– B. Bónis Éva: A zombai császárkori bronzlelet. Folia Archaeologica 34 (1983) 93–122.
– Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában III. Budapest 1897.
– Cserna Anna – Kaczián János: Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna megyéről. Szekszárd 1986.
– Honfoglaláskori lelet Zombán. Tolnavármegye és a Közérdek 1914. április 15., 3.

– Haugh Béla: A Tolna vármegyei múzeum éremgyűjteménye. Numizmatikai Közlemények 2 (1903) 76–77.
– K. Németh András: A középkori Tolna megye templomai. Szekszárd 2015.
– Kőszegi Frigyes: A Dunántúl története a későbronzkorban. Budapest 1988. (BTM Műhely 1.)
– Kuzsinszky Bálint–Láng Nándor: Jelentés az Archaeologiai Bizottság 1935. évi működéséről. Akadémiai Értesítő 46 (1936) 129–134.
– Marosi Sándor – Somogyi Sándor (szerk.): Magyarország kistájainak katasztere I–II. Budapest. 1990.
– Mérey Andor: Szórványos kelta éremleletek. Archaeologiai Értesítő 1941, 24.
– Miklós Zsuzsa: Kakasd, Szentgáli–dűlő. Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003) 155.
– Miklós Zsuzsa: Tolna megye várai. Budapest 2007. (Varia Archaeologica Hungarica XXII.)
– Szabó Géza: Zomba–Kecskehegy. Régészeti Füzetek Ser. I. No. 45 (1993) 54.
– Végh József – Ördög Ferenc – Papp László (szerk.): Tolna megye földrajzi nevei. Budapest 1981.
– Wosinsky Mór: Tolna vármegye története az őskortól a honfoglalásig I–II Budapest 1896.
– Zalai-Gaál István: A lengyeli kultúra a Dél-Dunántúlon. A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 10–11 (1981) 3–58.

A település területének túlnyomó része mezőgazdasági művelés alá esik, ahol optimális vegetáció mellett a régészeti érintettség könnyebben felderíthető, ennek megfelelően az ismert régészeti lelőhelyek többsége szántóföldre esik.
A község jelenlegi belterületén csak a régészeti lelőhelyek kisebb része, szám szerint hét lelőhely található, ebből egy a mai település középkori előzménye. A beépítettség miatt a belterületen – amelynek nagy része víz közelségében fekszik – további lelőhelyek előkerülése várható, illetve a már ismert lelőhelyek kiterjedésének növekedése valószínűsíthető.

A település közigazgatási határain belül külön jogszabályban *fokozottan védett* vagy *kiemelten védett* régészeti lelőhely nem található.
A Kötv. általános elvei alapján ex lege védett minden, jelenleg nyilvántartott régészeti lelőhely (22 db), a további ismert, de még nem nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében a bejelentést követően a központi közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásba való bejegyzéssel, külön jogi aktus nélkül, az általános védettséget az újonnan előkerült régészeti lelőhelyek is megkapják.

Jelenleg az alábbi korú és jellegű lelőhelyekről van ismeretünk:
– őskori telep (4 db)
– késő neolit (Lengyel-kultúra) telep (2 db)
– késő neolit (Lengyel-kultúra) temető
– késő rézkori (Baden-kultúra) telep (2 db)
– középső bronzkori (mészbetétes edények népének kultúrája) telep (2 db)
– kelta telep (2 db)
– római kori telep (7 db)
– római kori épület (2 db)
– római kori sír
– avar kori temető
– Árpád-kori telep (2 db)
– középkori telep (3 db)
– középkori templom (2 db)

– középkori temető (2 db)
– török kori telep (2 db)
– török kori (?) telep
– újkori telep
– újkori templom
– ismeretlen korú vár
– ismeretlen korú csontvázas sír (2 db)
– ismeretlen korú körárkos temető

A régészeti lelőhelyek jellegéből adódóan a pontos lokalizáció, még inkább a pontos kiterjedés általában nem határozható meg pusztán a felszíni jelenségek alapján. Az adattári és szakirodalmi adatok, valamint az elvégzett helyszíni azonosítások alapján az azonosított lelőhelyekkel érintett területek a hozzájuk tartozó helyrajzi számokkal részletesen az 1. sz. mellékletben találhatók.

Régészeti érdekű területek azok a területek, ahol a földrajzi adottságok és az adatgyűjtés során szerzett információk alapján egyéb lelőhelyek feltételezhetők. A régészeti lelőhelyek elhelyezkedését leginkább meghatározó vízfolyások közül Zomba határában több jelentősebb patakot is találunk (ld. 1.1. pont), amelyek melléke minden régészeti kor embere számára lehetőséget biztosított a megtelepedésre.
A falu déli határán a Mucsi-Hidas-vízfolyás, majd a Völgységi-patak együtt csaknem 12 km, a külterület északkeleti részén a Patlani-víz több mint 7 km hosszan, a Zombai-árok a határt kettészelve kb. 6 km hosszan, a településtől nyugatra a Varjúvölgyi-árok több mint 4 km hosszan, a határ északkeleti részén pedig két szakaszban a Hidas-patak kb. 3 km hosszan folyik a zombai határban, s nem meglepő módon az összes ismert lelőhely a felsorolt vízfolyások és mellékvizeik mentén helyezkednek el.
Ezeknek a vizeknek a mellékét többnyire alig érintette eddig régészeti terepbejárás, leginkább kutatottnak a Mucsi-Hidas-vízfolyás és a Völgységi-patak melléke tekinthető Paradicsom-pusztától Szentgál-puszta térségéig, hiszen a Zomba határából ismert lelőhelyek fele itt helyezkedik el. A falu belterületét is kettészelő Zombai-árok mente a másik legjobban kutatott vízfolyás, közeléből eddig nyolc lelőhely ismert. Szinte teljesen rejtve maradt mindmáig a kutatás elől a Patlani-víz és a vizét felvevő Hidas-patak megtelepedésre kiválóan alkalmas, melléke, amelynek vidékéről mindössze két lelőhely ismert. Ezen a területen további lelőhelyek előkerülése várható megfelelő terepi kutatások esetén. Hasonlóan kutatatlannak számít a Varjúvölgyi-árok melléke is, ahonnan csak egy lelőhely került elő eddig.

A jelenlegi területhasználat és területi állapot (mezőgazdasági művelés) a kulturális örökség régészeti elemeit nagymértékben érinti. Jelentősen károsodhatnak az intenzív talajművelésnek és eróziónak kitett területek, ami minden szántóföldi lelőhelyet hátrányosan érint.
A régészeti lelőhelyeket az építkezések és a talajművelés súlyosan károsította és továbbra is veszélyezteti. Az ismert lelőhelyek esetében ez már eddig is nagyfokú pusztítást eredményezett. Amennyiben a mezőgazdasági területeken fennmarad az intenzív talajforgatásos művelés (vagyis a szántás), akkor ez a pusztulás is folytatódik, hosszú távon pedig megsemmisülést eredményezhet.

1.3. A védett műemléki értékek települési értékleltára
Nem része a régészeti munkarésznek.

1.4. A helyi építészeti örökség települési értékleltára
Nem része a régészeti munkarésznek.

2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése

2.1. A települési értékleltárban szereplő elemek vonatkozásában releváns rövid és középtávon tervezett változások ismertetése

Erre vonatkozóan nincs adatunk.

2.2. A 2.1. pontban szereplő változások hatásai

2.2.1. a régészeti örökségre

Erre vonatkozóan nincs adatunk.

2.2.2. a történeti településre, település- és tájszerkezetre

Nem része a régészeti munkarésznek.

2.2.3. a települési értékleltárban szereplő műemléki értékekre

Nem része a régészeti munkarésznek.

3. Értékvédelmi terv

3.1. Az értékleltárban szerepeltetett értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények meghatározása

A mezőgazdasági tevékenység különösen veszélyezteti az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emlékeket, amelyek közé elsősorban a kőből és/vagy téglából készült, római kori és középkori épületek földben rejtőző (többnyire az alapozáshoz tartozó) falmaradványai tartoznak. Ezen régészeti emlékek pusztulása a szántás mélységének növekedésével, illetve az erózió által okozott hatások miatt olykor igen látványos. A tervezett beruházások szempontjából korlátozó tényező lehet, hogy a 68/2018. (IV. 9.) Korm. r. értelmében a földmunkával járó beruházással el kell kerülni az ilyen régészeti emlékeket (21. § (3) c)) is.

A Kötv 9. §-a alapján a régészeti lelőhelyeket – a fenntartható használat elvének figyelembevételével – csak olyan mértékben lehet igénybe venni, hogy azok állománya számottevően ne csökkenjen, illetve eredeti összefüggéseik jelentősen ne károsodjanak. A fenntartható használat a Kötv. 7. § 4. pontja szerint a védett kulturális örökség olyan módon történő használata – ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is –, amely nem haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosított fennmaradásuk a jelen és jövő nemzedékek számára. A Kötv. 10. § (2) bekezdése kimondja, hogy a régészeti lelőhelyek védelmére irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenniük.

A fenti irányelvekhez kapcsolódóan régészeti lelőhelyek kapcsán felmerülő kárenyhítési lehetőségek az alábbiak.

I. Megelőző jellegű intézkedések

1. A nyilvántartott régészeti lelőhelyeket lehetőség szerint el kell kerülni a földmunkával járó fejlesztésekkel, beruházásokkal, ezért a beruházásokat megelőzően már a terület kiválasztás szintjén érdemes tájékozódni a célterület régészeti érintettségéről, és amennyiben ez lehetséges, elkerülni a régészeti lelőhelyet a tervezett beruházással. A Kötv. 19. § (1) bekezdése alapján a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket jogszabályban meghatározott esetekben és módon kötelezően el kell kerülni. Ezek az esetek a Korm. r. 21. § (3) bekezdése alapján a védett régészeti lelőhelyek, a nyilvántartott tájképi jelentőségű régészeti lelőhelyek és az eredeti összefüggéseiben megmaradt, helyben és fizikai állapotromlás nélkül megőrzendő régészeti emlékek. Ez utóbbi főszabály alól az örökségvédelmi hatóság csak

belterületi ingatlanok, valamint örökségvédelmi vagy természetvédelmi célú beruházások esetén, illetve akkor térhet el, ha más meglévő építmény vagy műtárgy karbantartására irányul.
2. Régészeti érdekű területeken tervezett beruházás esetén megelőző régészeti kutatás vagy örökségvédelmi hatástanulmány készítése javasolható. *Régészeti érdekű terület* a Kötv. 7. § 29. pontja alapján valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető. Örökségvédelmi hatástanulmány készíttetését az örökségvédelmi hatóság is előírhatja a Korm. r. 87. § (4) bekezdése szerinti engedélyezési eljárásokban.
3. Amennyiben a tervezett tevékenység a Kötv. szerint nagyberuházásnak minősül, az örökségvédelmi jogszabály külön szabályait kell alkalmazni az engedélyezés és a megvalósítás folyamán. A nagyberuházásokhoz kapcsolódó engedélyezési eljárásokban a tervezett tevékenység örökségvédelmi hatásainak felmérésére Előzetes régészeti dokumentáció (ERD) készítését írja elő a Kötv. Az ERD-t a jogszabályban meghatározott szerv készíti el, ezt az első olyan hatósági engedélyezési eljárásban be kell nyújtani, amely földmunkák végzésére jogosít. Az ERD részét képező feltárási projektterv alapján kerül sor a konkrét régészeti feladatellátás meghatározására, amelyet – amennyiben engedélyköteles tevékenységről van szó – az örökségvédelmi hatóság engedélyez.

II. Mentő jellegű intézkedések
1. A védett régészeti lelőhelyek esetében örökségvédelmi engedélyt kell kérni a Korm. r. 53. §-a értelmében az örökségvédelmi hatóságtól – a más hatóság (örökségvédelmi szakhatóság hozzájárulásával vagy szakkérdés vizsgálata alapján kiadott) engedélyéhez nem kötött – minden 30 cm mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez. Ebben az esetben – a Korm. r. 88. §-a szerinti kivételek fennállása esetén – a szükséges megelőző régészeti feltárást követően, illetve azzal párhuzamosan végezhető az engedélyezett tevékenység.
2. Nyilvántartott régészeti lelőhelyek esetében a szakhatóságként vagy szakkérdés vizsgálatában közreműködő örökségvédelmi hatóság a földmunkával járó beruházás kapcsán előírja a szükséges megelőző régészeti feltárást.
3. Régészeti lelet, jelenség vagy emlék váratlan előkerülése esetén azt a jogszabályban meghatározott módon be kell jelenteni, a tevékenységet szüneteltetni majd ezt követően az illetékes, feltárásra jogosult intézmény elvégzi a mentő feltárást.

A kárenyhítés lehetőségeinek figyelembevétele a beruházások szempontjából mindenképpen fontos, hiszen a régészeti feltárások költségeit annak kell fedeznie, akinek érdekében az elvégzendő földmunka vagy a nyilvántartott régészeti lelőhely bolygatása szükségessé vált, így régészeti érintettség esetén a régészeti munkák költségével és időigényével is számolnia kell a beruházónak. A beruházások kapcsán célszerű lehet az előzetes egyeztetés az örökségvédelmi hatósággal, még a beruházással érintett terület kiválasztását megelőzően.
A Zomba község területére eső nyilvántartott lelőhelyek száma 22, ezek közül belterületen található részben vagy egészben öt lelőhely (1., 4., 5., 28., 6., 7. lelőhelyek). A belterületi vagy egyéb beépített területrészeken azok az építési munkálatok, amelyek talajbolygatással járnak (pl. ház-, pince- vagy kerítésalap ásása, közművek vezetése, tereprendezés, oszlopállítás, fásítás, árokásás, útépítés, stb.), veszélyeztető forrásnak minősülnek, az ilyen jellegű beavatkozás engedélyezése során az örökségvédelmi hatóság is részt vesz az eljárásban a hatályos jogszabályok alapján. A fentiek mellett bármilyen újabb beruházás (pl. alagcsövezés, melioráció, talajlazítás, csatornaásás, homok-, agyag- vagy földbányászás, magas- vagy mélyépítés, útépítés, stb.), essen az bel- vagy külterületre, jelentős károkat okozhat a régészeti lelőhelyekben, ezért a fenti tevékenységek esetében az örökségvédelmi

hatóság az engedélyezés során érvényesíti az örökségvédelmi érdekeket és előírja a szükséges örökségvédelmi hatáscsökkentő eljárást a beruházó számára, amely a gyakorlatban a megelőző régészeti feltárás valamely formáját jelenti. A hatóság saját hatáskörében eljárva mérlegeli a tervezett beruházás és az általa a régészeti örökségben keletkező visszafordíthatatlan folyamatok arányát, viszonyát, majd a jogszabályokkal összhangban, ezek alapján kikötésekkel engedélyezi vagy – jogszabályi feltételek fennállása esetén – elutasítja az engedélykérelmet.
A zombai lelőhelyek több mint háromnegyed része teljesen vagy részben jelenleg általános mezőgazdasági területen, szántó művelés alatt található, szám szerint 18 darab (2., 3., 6., 7., 8., 9., 10., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22. lelőhely). A lelőhelyek az intenzív talajművelés miatt lassan, de biztosan pusztulnak. A szántás – különösen a mélyszántás – az erózióval kiegészülve folyamatos állagromlást okoz az érintett lelőhelyekben, tartós, több évtizedes ilyen jellegű használat során pedig a teljes megsemmisüléssel fenyeget. Ezeken a területeken a szántóként való használatot, mint az eddigi használati módot, az esetek többségében korlátozni ugyan nem szükséges, de javasolt a művelési ág megváltoztatása úgy, hogy az a lelőhelyek tartós és további romlással nem járó fennmaradását garantálja. Javasolt a gyep művelési ág és ennek megfelelően a füvesítés után kaszálóként vagy legelőként való hasznosítás bevezetésének megfontolása.
A gyep, rét, legelő művelési módok a régészeti lelőhelyek állapotának háborítatlan megőrzése szempontjából kifejezetten kedvezőek, ilyen területen jelenleg egyetlen lelőhely sem található. Javasolt törekedni e felületek megőrzésére és lehetséges kiterjesztésére a régészeti lelőhelyeken és környezetükben.
A kert, szőlő vagy gyümölcsös kialakítása, illetve erdő telepítése többnyire jelentős veszélyt jelenthet a régészeti lelőhelyekre nézve, ugyanis a szőlő- és kertműveléshez, illetve az erdőgazdálkodáshoz általában kapcsolódó műveletek (pl. tuskózás, rigolírozás) a lelőhelyek vagy lelőhelyrészek megsemmisülésével járhatnak. E tevékenységeket ezért a régészeti lelőhelyek területén kerülni kell. Az örökségvédelmi hatóság örökségvédelmi hatástanulmány készíttetését írhatja elő újrahasznosításra, más célú hasznosításra vagy telekalakításra irányuló földhivatali eljárás esetén. Erdővel fedett területen egyetlen lelőhely (11. lelőhely) lelőhely fekszik.
Régészeti érdekű terület a település közigazgatási területére eső valamennyi vízfolyás vagy állóvíz partszakasza, még ha ezekben ma már nem is található víz, illetve az egykori források környéke is. A jelen művelési ágaktól eltérni ezeken a területeken nem kell, jelenségek vagy leletek észlelése esetén azonban a jogszabályok által előírt tennivalókon túl értesíteni kell a helyi jegyző útján a területileg illetékes örökségvédelmi hatóságot és megyei hatókörű városi múzeumot is, hogy a lelőhely bekerülhessen a közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásba. Amennyiben ezeken a területeken belül azonosítani sikerül a konkrét lelőhelyeket, azokra a továbbiakban a nyilvántartott régészeti lelőhelyekre vonatkozó szabályok és eljárások vonatkoznak. Újabb, jelentős földmunkával járó beruházás vagy változtatás ezért egyik ilyen területen sem javasolt. Amennyiben mégis beépítésre kerül régészeti érdekűként számon tartott terület, fel kell készülni régészeti lelőhely előkerülésére, ami az ott folyó munkálatokat lelassíthatja.
Egy-egy nagyobb területet érintő beruházás esetén – így esetleg útépítés, zöldmezős beruházás nyomvonalának, helyének végleges meghatározását megelőzően – célszerű külön örökségvédelmi hatástanulmány készíttetése. A hatástanulmány készítése során alkalmazott, nem roncsoló módszerek (légi fotó, terepbejárás, geofizikai felmérés) és szondázó kutatások segítségével a lelőhely kiterjedése és jellege viszonylag jól meghatározható. A terv véglegesítését megelőzően, saját megrendelésre készített örökségvédelmi hatástanulmány révén elkerülhető, hogy az engedélyeztetési fázisban az örökségvédelmi hatóság a kérelmet

elutasítsa vagy a tervek módosítását írja elő. Egy-egy konkrét beruházás tervezési fázisában ezért mindenképpen érdemes egyeztetni az illetékes örökségvédelmi hatósággal.
Amennyiben a lelőhelyeken és régészeti érdekű területeken kívül kerülne elő lelet vagy jelenség, akkor a korábban részletesen leírt jogszabályok szerint kell eljárni.
Régészeti szempontból alapvetően fontos, hogy minden egyes nyilvántartott lelőhelyet érintő munkálat esetében biztosított legyen a régészeti felügyelet. Tekintettel azonban a törvényi szabályozásra, amely szerint a beruházások esetében a szükségessé váló régészeti feltárások költségét a beruházónak kell állnia, valamint a váratlanul előkerülő lelőhelyek kapcsán szükséges mentő feltárások által okozott időkiesésre egy-egy beruházás során, a nem kellően motivált felek miatt a gyakorlatban továbbra is számolni kell a régészeti jelenségek egy jelentős részének dokumentálatlan pusztulásával. Ennek elkerülése érdekében szükséges az előrelátó tervezés, valamint a fejlesztések során az örökségvédelmi többletköltségek tervezése.

3.2 Az önkormányzati feladatok meghatározása

A jelenlegi károsan ható folyamat (talaj bolygatása) a fokozatos állagromlást jelenti a lelőhelyek számára. E folyamat elméletileg visszafordítható vagy legalább is megállítható lenne, ha a területeken a talajművelést a lentebb felvázolt módon megváltoztatnák. Ehhez a helyi adminisztráció (Önkormányzat), a szakemberek (örökségvédelmi hatóság, Megyei Múzeum) és az érintett magánszemélyek vagy vállalkozások konstruktív együttműködése szükséges. Ellenkező esetben a folyamat megfordíthatatlannak látszik és előbb-utóbb menthetetlenül a régészeti lelőhelyek teljes megsemmisüléséhez vezet.

4. Összefoglalás

A település bel- és külterületén máig összesen 22 régészeti lelőhely (terület) áll a Kötv. általános elvei alapján védelem alatt.
Ezek között kiemelten védett és fokozottan védett régészeti lelőhely nem található. A vonatkozó kormányrendelet értelmében a védetté nyilvánított régészeti lelőhelyen a hatóság örökségvédelmi engedélye szükséges – a más hatóság (örökségvédelmi szakhatóság hozzájárulásával vagy szakkérdés vizsgálata alapján kiadott) engedélyéhez nem kötött – minden, 30 cm mélységet meghaladó földmunkához, tereprendezéshez, valamint depó, feltöltés, töltés létesítéséhez és a régészeti emlék megóvási, konzerválási munkálataihoz.
Minden ismert és nyilvántartott lelőhely esetében már a jelenlegi humuszréteg bolygatása (eltávolítása) is sérti a régészeti örökség földben rejlő emlékeit. Amennyiben ezek területén elkerülhetetlen az építési tevékenység, annak eljárásába a kulturális örökségvédelmi hatóságot be kell vonni. Ilyen esetben megelőző régészeti feltárásra kell számítani, amelynek költségeit a beruházónak kell viselnie.

A jelenleg hatályos jogszabályok szerint a település területén a régészeti feladatellátásra a Wosinsky Mór Megyei Múzeum (7100 Szekszárd, Szent István tér 26.) jogosult.
Régészeti ügyekben szakhatóságként, illetve szakkérdés vizsgálatában jelenleg a Tolna Megyei Kormányhivatal Szekszárdi Járási Hivatala (7100 Szekszárd, Szent István tér 11-13., tel: 06 (74) 505-600, e-mail: epitesugy.szekszard@tolna.gov.hu) az illetékes.

Ez a hatástanulmány a készítés időpontjában rendelkezésre álló adatok alapján készült. A település területén időközben előkerülő lelőhelyekről a nyilvántartást vezető hatóság (Miniszterelnökség) vezet közhiteles nyilvántartást. Javasolt minden tervezett beruházás előtt a lelőhellyel való érintettségről időben meggyőződni.

A HÉSZ-be javasolt szövegrész

„(1) Régészeti érintettség esetén a hatályos kulturális örökségvédelmi jogszabályok alapján kell eljárni.
(2) Minden olyan esetben, amikor régészeti lelet vagy annak tűnő tárgy, régészeti emlék vagy régészeti jelenség kerül elő, a területileg illetékes jegyzőt értesíteni kell, aki haladéktalanul tájékoztatja az örökségvédelmi hatóságot, a további intézkedésig a munkálatokat fel kell függeszteni, a terület őrzéséről a megtaláló köteles gondoskodni.
(3) A régészeti örökséget és a műemléki értéket érintő kérdésekben a központi közhiteles örökségvédelmi nyilvántartásban és a rendezési tervhez készített örökségvédelmi hatástanulmányban foglaltak együttesen irányadók.”

5. Nyilatkozat

A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy a hatástanulmány régészeti munkarésze az örökségvédelmi jogszabályok és a hatósági eljárások figyelembe vételével készült.
A hatástanulmány egy nyomtatott, aláírt példányát és egy digitális változatát a megrendelőnek átadtam.
A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy régész diplomával rendelkezem és a 68/2018. (IV. 9.) kormányrendelet 84. § (2) a) és a 439/2013. (XI. 20.) kormányrendelet 4. § (1) a) pontja alapján van jogosultságom a régészeti szakterületi munkarész elkészítésére.

Régész diploma száma: 947/2001. sz. (ELTE-BTK)
Régészeti szakértői nyilvántartási szám: 15-022.

Tamási, 2019. szeptember 5.

dr. K. Németh András

7090 Tamási, Eötvös u. 10.
tel.: 30/405-1986

Mellékletek:

1. melléklet:
Régészeti lelőhelyek Zomba közigazgatási területén (2019. június 30-i állapot)

2. melléklet:
Zomba község határának térképe az ismert régészeti lelőhelyekkel

1. melléklet

Régészeti lelőhelyek Zomba közigazgatási területén

1. Zomba – Szentgál, Szőlőhegy-kastély (Zomba 1)
Lelőhely-azonosító: 23298
A lelőhely megjelölése: ismeretlen korú csontvázas sír, újkori telep
A lelőhely leírása: A szentgálpusztai kastély cselédépületének pinceszintje alól 1991-ben csontvázas sír került elő. A helyszínelést Gaál Attila végezte, a szemlén 18–19. századi cserepeket és téglákat figyelt meg.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 098, 099/9, 099/10, 099/11, 099/12, 2132

2. Zomba – Kálvária-dűlő (Zomba 2)
Lelőhely-azonosító: 36925
A lelőhely megjelölése: középkori telep, középkori templom, középkori temető
A lelőhely leírása: A Zomba belterületén átfolyó, észak-déli folyásirányú patak nyugati, valamint egy kisebb mellékpatak déli oldalán találta meg K. Németh András és Ódor János Gábor 2003-ban a középkori Zomba maradványait. A 65-ös úttól délre, a falu felett emelkedő domb oldalában előkerültek a középkori település templomát jelző, alapfalból származó kőtöredékek és embercsontok.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 059/19, 059/40

3. Zomba – Felső-Patlan (Zomba 3)
Lelőhely-azonosító: 49522
A lelőhely megjelölése: középkori telep, középkori templom, középkori temető
A lelőhely leírása: K. Németh András és Ódor János Gábor 2005-ben Zomba északi szélétől kb. 2 kilométerre északkeletre, a Patlani-víz keleti oldalán magasodó dombhát teljes szélességében középkori cserepeket gyűjtött a patakkal párhuzamosan, kb. 600 méter hosszan. A domb tetején nagy területen szétszántva templomra utaló nagy mennyiségű tégla- és kőtörmeléket, valamint kiszántott csontvázakat figyeltek meg.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 029

4. Zomba – Rákóczi u. 120. (Zomba 4)
Lelőhely-azonosító: 23245
A lelőhely megjelölése: római kori sír
A lelőhely leírása: 1935-ben a község belterületén egy római kori sírban gödörásás során egy háromlábú állványt (tripuszt) találtak három bronzedény-melléklettel, amelyek a Magyar Nemzeti Múzeumba jutottak. 1935 júniusában Paulovics István szállt ki a helyszínre, és a sír profilját még meg tudta figyelni, de újabb leleteket már nem talált.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: építkezés, közműfektetés
Hrsz.: 359/1, 360, 361, 405/4

5. Zomba – Takarék (Zomba 5)
Lelőhely-azonosító: 54398
A lelőhely megjelölése: újkori templom
A lelőhely leírása: Az 1970-es években végzett dűlőnév-gyűjtéskor a helybeliek arról számoltak be, hogy a község belterületének délkeleti részén, a patak keleti oldalán, az akkortájt épült, irodaháznak, pártháznak és takarékpénztárnak egyaránt helyet adó épület építésekor, „régi templom maradványai kerültek elő az alap ásáskor". Az épület valószínűleg a falu 18. század eleji templomával lehet azonos.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 333, 334, 405/4

6. Zomba – Kecskehegy (Zomba 6)
Lelőhely-azonosító: 54400
A lelőhely megjelölése: avar kori temető
A lelőhely leírása: Zomba belterületétől délre található Kecskehegy nyugati lejtőjén Szabó Géza végzett mentő feltárást 1991-ben. A gázvezetékárok ásás során megtalált népvándorlás kori temetőből 12 sírt tártak fel, a domb keleti oldalának alján pedig középkori települési objektumokat tártak fel.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), építkezés, közműfektetés
Hrsz.: 0112/60, 0112/72, 0112/73, 0112/74, 0112/100, 0112/101, 0112/102, 484, 485/3, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 502, 503, 504, 505/1, 505/2, 506, 507, 508, 509

7. Zomba – Paradicsompuszta (Zomba 7)
Lelőhely-azonosító: 54401
A lelőhely megjelölése: római kori telep
A lelőhely leírása: A nyugatról, keletről és délről vízzel körülvett lankás dombon, Paradicsom-pusztától délkeletre, a Mucsi-Hidasi-vízfolyás és a Völgységi-patak halastóvá felduzzasztott részétől északra egy nagyobb kiterjedésű, római kori villagazdaság (?) nyomai találhatók. Több helyen is épületre utaló szétszántott alapfalak és tegulák kerültek elő. A lelőhelyet, amely az 1–4. századig keltezhető, fémkeresős gyűjtők gyakran bolygatják. A lelőhely mérete kb. 600×600 méter.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0112/66, 0112/67, 0113, 0116, 0125, 0127, 0128/3, 0128/4, 0128/5, 0128/6, 0128/7, 0128/8, 0128/9, 0128/11, 0128/12, 0128/13, 0128/119, 0128/15, 0128/16, 0128/17, 0128/18, 0128/19, 0128/20, 0129/1, 0129/3, 0129/4

8. Zomba – Paradicsompuszta II. (Zomba 8)
Lelőhely-azonosító: 54404
A lelőhely megjelölése: késő neolit (Lengyel-kultúra) telep, késő neolit (Lengyel-kultúra) temető
A lelőhely leírása: Paradicsom-pusztától északkeletre, a Leposa-tanyától és a Mucsi-Hidas-vízfolyástól északnyugatra egy nyugat–kelet tengelyű, kb. 500 méter hosszú neolit (Lengyel-kultúra) lelőhely található. 1937-ben a lelőhely út melletti részén 10–15 zsugorított csontvázas sírra bukkantak mezőgazdasági munkák során. Előkerült egy antropomorf edény is, melyet Csalog József 1943-ban publikált.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott

A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0112/32, 0112/66, 0112/67, 0112/68, 0112/69, 0112/121, 0112/122, 0112/123, 0112/124, 0112/125, 0112/198, 0112/199, 0112/200, 0113, 0128/4, 0128/5, 0129/1, 0129/4

9. Zomba – Paradicsompuszta III. (Zomba 9)
Lelőhely-azonosító: 54407
A lelőhely megjelölése: késő rézkori (Baden-kultúra) telep
A lelőhely leírása: A Leposa-tanyától északra egy kisebb méretű késő rézkori (Baden-kultúra) telep található.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0112/121, 0112/122, 0112/123, 0112/124, 0112/125, 0112/126, 0112/127

10. Zomba – Újföldi-dűlő (Zomba 10)
Lelőhely-azonosító: 54408
A lelőhely megjelölése: középső bronzkori (mészbetétes edények népének kultúrája) telep, kelta telep, római kori telep, római kori épület
A lelőhely leírása: Czövek Attila 2009-ben Szentgálpusztától nyugatra, a Paradicsom-pusztára vezető út által kettévágott, északnyugat–délkeleti irányú dombon kb. 900 méter hosszan és 250 méter szélességben több korszakú lelőhelyet azonosított. A lelőhely legnagyobb részén római kori lelőhely található, az úttól délre római korú épület (villa?) sűrű törmeléke azonosítható egy kb. 50×30 méteres területen. A lelőhely déli, laposabb részen szórványosan kelta, az úttól északra, a domb oldalán és platóján pedig sűrűn középső bronzkori (mészbetétes) telepre utaló kerámia gyűjthető.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 059/24, 059/73, 059/79, 0101/2, 0109/2, 0109/3, 0109/4

11. Zomba – Alsópatlan (Zomba 11)
Lelőhely-azonosító: 54411
A lelőhely megjelölése: ismeretlen korú vár
A lelőhely leírása: Miklós Zsuzsa 2003-ban légifotózás során a Patlani-víz keleti oldalán, egy kb. 150×50 méteres területű, egyelőre ismeretlen korú földvárat fedezett fel, amely egy nyugati oldalról kisebb patakkal két oldalról vízzel körbevett, meredek oldalú gerinc északi végén található. Formája alapján őskori és Árpád-kori is lehet.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás), erdőművelés
Hrsz.: 021/2

12. Zomba – Szentgál-puszta, Sánci-dűlő (Zomba 12)
Lelőhely-azonosító: 74719
A lelőhely megjelölése: ismeretlen korú körárkos temető
A lelőhely leírása: Egy 2006-ban készített műholdfelvételen Szentgálpusztától nyugatra, a Sánci-dűlő délkeleti részén, a patakvölgy fölé magasodó plató déli felén nyolc-tíz, egyenként 20–25 méter átmérőjű körárok foltja látszódik a löszös talajban, amelyekre Czövek Attila figyelt fel. Ugyancsak ő 2009-ben terepbejárást végzett a területen, de régészeti korú leletet nem talált.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 061/42, 061/62, 061/91, 0101/2, 0107/1

13. Zomba – Szentgál-puszta, Alsó-Hegyes-dűlő (Zomba 13)
Lelőhely-azonosító: 74721
A lelőhely megjelölése: őskori telep, kelta telep, római kori telep, római kori épület
A lelőhely leírása: Czövek Attila 2009-ben Szentgálpusztától nyugatra, a Paradicsom-pusztára vezető út déli felén, a Völgységi-patak valamikori árterébe nyúló kisebb kiemelkedésén, a magasfeszültség alatti részen egy kb. 100×100 méteres területen sok őskori, kelta és római kerámiát gyűjtött, a lelőhely északkeleti részén nagyobb vöröses foltot, elszórva pedig több római téglatöredéket figyelt meg.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0107/9, 0107/10

14. Zomba – Szentgáli-dűlő (Kakasd 4)
Lelőhely-azonosító: 28510
A lelőhely megjelölése: őskori telep, római kori telep, középkori telep
A lelőhely leírása: Miklós Zsuzsa 2010-ben légi fotózás során Zomba határának déli szélén, a Völgységi-patak és egy kis ér által közrefogott dombon a domb árokkal történt átvágására, erődítésre utaló nyomot figyelt meg. Terepbejárásán kiderült, hogy azároknak tűnő szürke sáv valójában a domb széle, a dombon őskori, római kori és középkori telepre utaló leleteket gyűjtött.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0101/11

15. Zomba – Kerek-domb
Lelőhely-azonosító: folyamatban
A lelőhely megjelölése: török kori (?) telep
A lelőhely leírása: K. Németh András 2018-ban a Kerek-domb déli lábánál török kori telepre utaló leleteket gyűjtött.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0150/37

16. Zomba – Szentgáli-dűlő I.
Lelőhely-azonosító: folyamatban
A lelőhely megjelölése: őskori telep, római kori telep
A lelőhely leírása: K. Németh András 2018-ban a szentgálpusztai kastélytól délnyugatra, az észak felől folyó csatorna keleti oldalán, több jellegtelen, őskori cseréptöredéket, valamint egy római kori kerámiát talált.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0101/17, 0101/46, 0101/52, 0101/55

17. Zomba – Szentgáli-dűlő II.
Lelőhely-azonosító: folyamatban
A lelőhely megjelölése: őskori telep, római kori telep
A lelőhely leírása: K. Németh András 2018-ban Szentgálpusztától délnyugatra, a Völgységi-patak északi oldalán, egy északról folyó csatorna nyugati felén, egy keskeny, északnyugat–délkeleti irányú dombvonulat északi végén őskori és római kori leletanyagot gyűjtött.

A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0107/2, 0107/3

18. Zomba – Szentgáli-dűlő III.
Lelőhely-azonosító: folyamatban
A lelőhely megjelölése: késő neolit (Lengyel-kultúra) telep, késő rézkori (Baden-kultúra) telep, középső bronzkori (mészbetétes) telep, római kori telep, török kori telep
A lelőhely leírása: K. Németh András 2018-ban a Szentgáli-dűlő II. lelőhelytől nyugatra, attól egy enyhe mélyedéssel elválasztva, a Völgységi-patak északi oldalán, egy északnyugat–délkeleti irányú, kb. 530×250 méter nagyságú kiemelkedés teljes területén leleteket talált. Az őskort késő neolit (Lengyel-kultúra), késő rézkori (Baden-kultúra) és középső bronzkori (mészbetétes) leletek képviselik, de római kori és török kori telepre utaló kerámiatöredékek is gyűjthetők.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0107/3, 0107/4, 0107/5, 0107/6, 0107/8, 0107/9, 0107/11, 0107/12

19. Zomba – Hosszúoldali-dűlő
Lelőhely-azonosító: folyamatban
A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep
A lelőhely leírása: K. Németh András 2019-ben a Kossuth Lajos utcai déli vége felől az erdősáv mentén a Zombai-árok irányába vezető dűlőút déli oldalán, a patak nyugati felén, egy északnyugat felé benyúló földnyelv északi végén elszórtan Árpád-kori cserepeket gyűjtött.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 0112/161, 0112/163, 0112/212, 0112/213

20. Zomba – Páskomi-dűlő I.
Lelőhely-azonosító: folyamatban
A lelőhely megjelölése: Árpád-kori telep
A lelőhely leírása: K. Németh András 2019-ben a településtől délkeletre valamivel több mint 1 kilométerre, a Zombai-árok keleti felén hosszan húzódó, a patakra lejtő dombvonulat alsó részén égett, vörös és fekete színű foltból Árpád-kori bográcsperemet gyűjtött.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 059/39

21. Zomba – Páskomi-dűlő II.
Lelőhely-azonosító: folyamatban
A lelőhely megjelölése: ismeretlen korú csontvázas sír
A lelőhely leírása: K. Németh András 2019-ben a településtől délkeletre, a Zombai-árok keleti felén hosszan húzódó, a patakra lejtő dombvonulat középső részén, a Páskomi-dűlő II. lelőhelytől délre emberi koponyadarabot talált, amely egy megbolygatott sír helyét jelezheti.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 059/39

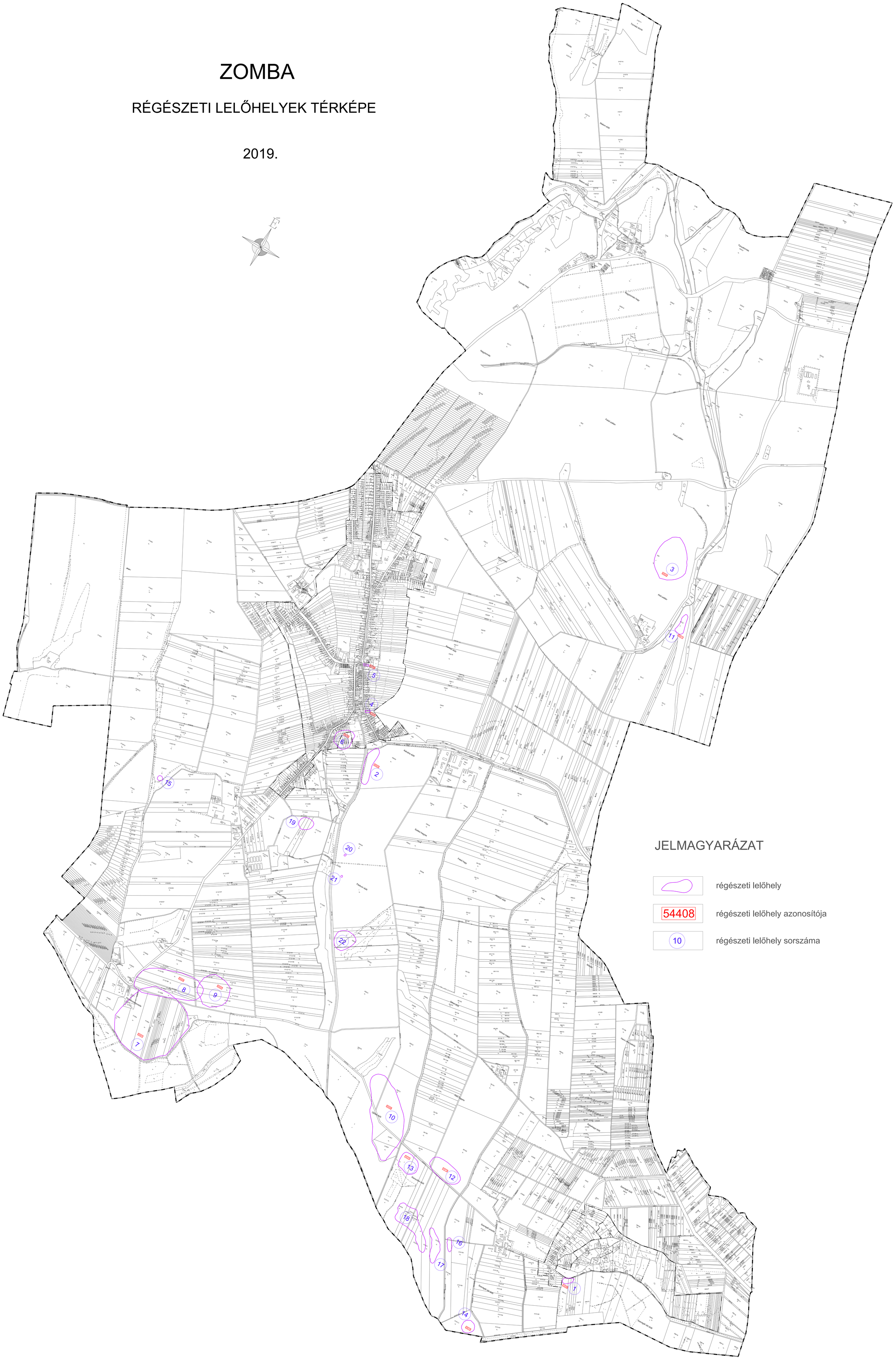
22. Zomba – Kiszombai-dűlő
Lelőhely-azonosító: folyamatban

A lelőhely megjelölése: török kori telep
A lelőhely leírása: K. Németh András 2019-ben a településtől délkeletre kb. 2 km-re, a Zombai-árok keleti oldalán, a patakvölgy és egy északkelet felől érkező mellékvölgy találkozása által közrezárt, dél felé benyúló földnyelv területén török kori településre utaló leleteket gyűjtött. A hagyomány szerint az itt létező Kis Zomba település a törökök kiűzésekor pusztult el.
A lelőhely besorolása: nyilvántartott
A lelőhely veszélyeztetettsége: mezőgazdasági művelés (mélyszántás)
Hrsz.: 059/34, 059/35, 059/36, 059/37, 059/38

ZOMBA

RÉGÉSZETI LELŐHELYEK TÉRKÉPE

2019.



JELMAGYARÁZAT

régészeti lelőhely

54408 régészeti lelőhely azonosítója

10 régészeti lelőhely sorszáma